

ภาวะสังคมหลังสมัยใหม่

ยุรฉัตร บุญสนิท**

ความนำ

สังคมโลกโดยเฉพาะสังคมตะวันตกในยุคก่อนหน้านี้เป็นสังคมในยุคที่เรียกว่า ยุคทันสมัยหรือยุคสมัยใหม่ (Modern Era) แนวคิดของสังคมเต็มไปด้วยความคิดต่อต้านของคนรุ่นใหม่ต่อจารีตที่เป็นอยู่เช่น ความคิดในเชิงขบถของคนหนุ่มสาวต่ออำนาจรัฐ และต่อค่านิยมของคนรุ่นเก่า การต่อต้านสงครามเวียดนามในอเมริกา เกิดการก่อตัวของมวลชนและชนชั้นกรรมาชีพ มีการวางฐานเศรษฐกิจที่มุ่งเน้นภาคอุตสาหกรรมซึ่งนำไปสู่การขนานนามว่า ยุคฟอร์ดนิยม (Fordism) ตามชื่อ เฮนรี ฟอร์ด เจ้าของโรงงานผลิตรถยนต์ชื่อดังซึ่งเป็นผู้วางรากฐานการผลิตสินค้าเป็นจำนวนมากๆ โดยใช้เครื่องจักร แม้ในด้านศิลปะและความเป็นอยู่ในชีวิตประจำวัน ก็จะใช้แนวคิดแบบมวลชน เช่น สถาปัตยกรรมแบบ โลง เรียบ เน้นประโยชน์ใช้สอยมากกว่าการตกแต่งประดับประดาอลงการวิจิตร

ต่อมา สังคมข้างต้นเปลี่ยนแปลงไป เมื่อโลกก้าวมาสู่ยุคของการบริการและบริโภคนิยมข่าวสาร การเน้นความสำคัญของการผลิตโดยใช้เครื่องจักร ซึ่งเป็นการให้ความสำคัญกับงานอุตสาหกรรมในสมัยฟอร์ดนิยม และการให้ความสำคัญกับชนชั้นกรรมาชีพซึ่งเป็นกรรมกรในโรงงานเริ่มเสื่อมสลายกลายเป็นการให้ความสำคัญกับระบบทุนนิยม บริโภคนิยม เน้นกลุ่มนักธุรกิจ การตลาด หรือเรียกว่ากลุ่มเสื้อปกขาว และกลุ่มผู้ให้บริการ เป้าหมายทางการตลาดมีการแยกเป็นสัดส่วน จำแนกเป็นหลายกลุ่มขึ้นกับ ปัจจัย อายุ เพศ สีผิว รวมทั้งรสนิยมทางเพศ อย่างเกย์ หรือเลสเบี้ยน ส่วนความแตกต่างเรื่องชนชั้น การจำแนกคนในแนวตั้งถูกลดทอนลง เป็นการให้ความสำคัญกับใจกลุ่มคนในแนวระนาบ เพราะความหลากหลายของกลุ่มคนเช่นนี้ การผสมผสานทางวัฒนธรรมระหว่างกลุ่มจึงเกิดขึ้นได้ง่าย โดยมีความเจริญด้านเทคโนโลยีและการข่าวสารเป็นเครื่องสนับสนุน การไหลของข่าวสารข้อมูลผ่านดาวเทียม และเครื่องมือสื่อสารต่างๆ เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ปรากฏการณ์ของเขตพรมแดนวัฒนธรรมถูกทำลายลง ทำให้การถ่ายทอดวัฒนธรรมจากที่หนึ่งไปยังอีกแห่งหนึ่งเป็นเรื่องธรรมดา และเกิดขึ้นตลอดเวลา เป็นยุคที่เรียกว่า ยุคโลกาภิวัตน์ สังคมไร้พรมแดน และวัฒนธรรมไร้ตะเข็บ การรับรู้ข่าวสารเป็นไปอย่างกว้างขวาง

* บทความนี้ปรับปรุงจากยุรฉัตร บุญสนิท เอกสารประกอบการประชุมวิชาการเรื่องอิทธิพลแนวคิดสกุลหลังสมัยใหม่ (Post Modernism) ต่อสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ 14 กันยายน 2545

** รองศาสตราจารย์ ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ

และสื่อถึงกันได้หลายรูปแบบ อย่างชนิดทันทีทันใด จนกลายเป็นยุคสมัยที่เรียกกันว่า “Instant Information Age” โดยมีเครือข่ายการติดต่อสื่อสารโทรคมนาคมหลากหลายอยู่ทั่วทุกมุมโลก “สังคมโลก” จึงดูแคบเล็กลง จนดูคล้ายกับจะกลายเป็นชุมชนหมู่บ้านแห่งหนึ่งเท่านั้น ทำให้ประชาคมโลกมีความรู้สึกว่าจะอยู่ “ร่วมโลกเดียวกัน” อย่างแท้จริง ความรู้สึกเช่นนี้อาจกล่าวได้ว่า เกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติก็ว่าได้ เพราะดูจะไม่เคยมีครั้งใดที่มนุษย์จะได้มีโอกาสรับรู้ชะตากรรมของมนุษย์ด้วยกันเองอย่างใกล้ชิด และทันทีทันใด เช่นในยุคสมัยของเรา (ธีระ นุชเปี่ยม, 1988 : 2) ดังนั้นเอง โลกจึงมีลักษณะเป็นเหมือนหมู่บ้านหนึ่ง (Global Village) ที่มีการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมข้ามชาติ ข้ามทวีปผสมปนเปกันไม่มีเอกลักษณ์เฉพาะของวัฒนธรรมใด

เช่นเดียวกัน สังคมไทยปัจจุบันเดินทางเข้าร่วมในเส้นทางเดียวกันนี้ วัฒนธรรมข้ามชาติไหลบ่าเข้ามาอย่างรวดเร็ว จนอาจต้องใช้คำว่า ตั้งรับไม่ทัน หรือ ตั้งตัวไม่ติด เป็นผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจสังคม เป็นยุค คิดใหม่ ทำใหม่ สังคมไทยเดินเข้าสู่วัฒนธรรมของการผสมผสาน ระหว่างวัฒนธรรมตะวันตกออกกับวัฒนธรรมตะวันตก วัฒนธรรมเก่ากับวัฒนธรรมใหม่ วัฒนธรรมอนุรักษนิยมกับวัฒนธรรมบริโภคนิยม ซึ่งพัฒนาการมาจากวัฒนธรรมทุนนิยม ดังเช่นที่ Jean Baudrillard นักสังคมวิทยาชาวฝรั่งเศส กล่าวว่า บริโภคนิยมเป็นวัฒนธรรมหลังสมัยใหม่โดยแท้ นำหนักความสำคัญในพัฒนาการของทุนนิยมได้เปลี่ยนจากการผลิตมาอยู่ที่การบริโภค สิ่งที่ Karl Mark ถือว่าเป็นส่วนที่ไม่สำคัญของทุน เช่น การโฆษณา สื่อ ข่าวสาร และเครือข่ายการติดต่อสื่อสาร ได้กลายมาเป็นส่วนที่สำคัญยิ่งของสังคมปัจจุบัน (ธีระ นุชเปี่ยม, 2541 : 64) ในที่สุดสำหรับสังคมไทย ก็ดูเหมือนว่า สังคมไทยกำลังก้าวไปสู่ สังคมไร้ราก ซึ่งดูโยกคลอน ไม่นั่นคง เพราะเหตุของกระแสข้อมูลข่าวสารในระบบวัตถุนิยม นำไปสู่การโฆษณาชวนเชื่อ และสังคมไทยก็ต้อนรับโดยไม่ได้คิดไปถึงฐานรากของวัฒนธรรมดั้งเดิมและฐานรากของวัฒนธรรมใหม่

ถ้าสังเกตการดำเนินชีวิตของคนรุ่นใหม่ ก็จะมองเห็นวิถีคิดแบบวัตถุนิยม แทรกซึมอยู่เป็นปกติของชีวิตประจำวัน เช่น การรับประทานอาหารแบบฟาสต์ฟู้ด การนิยมสินค้าแบรนด์เนม การใช้โทรศัพท์มือถือ การนัดพบกันตามศูนย์การค้า เป็นต้น ล้วนเป็นวิถีชีวิตของคนรุ่นใหม่ที่ยึดภาพลักษณ์มากกว่าคุณภาพ วิถีชีวิตหลายอย่างเป็นไปเพื่อแสดงความเป็นคนทันสมัย เทคนิคการแข่งขันโฆษณาจึงมีอิทธิพลสูง การให้ความสะดวกในการบริการหลังการขายมีความหมายมากกว่าคุณภาพที่แท้จริงของสินค้า ในขณะที่เดียวกันเมื่อระบบทุนนิยมผนวกกับระบบวัตถุนิยมเข้าไปเกี่ยวข้องกับคุณค่าของวัฒนธรรมเดิม วิถีคิดในด้านวัฒนธรรมก็เรรวน เช่น นโยบาย “หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์” หรือนโยบาย “ข้าราชการแต่งชุดไทยทุกวันศุกร์” ซึ่งเป็นนโยบายที่มุ่งหวังการตลาด แต่พยายามนำความคิดด้านวัฒนธรรมเข้าไปรวมด้วย นโยบายทั้งสองประการจึงเป็นนโยบายที่แสดงให้เห็นความคลอนแคลนของวิถีคิดทางวัฒนธรรม เพราะผลิตภัณฑ์ของแต่ละตำบล ต้องการการตลาดที่ครบวงจร จึงไม่ได้แสดงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตำบลนั้น และการแต่งชุดไทยของข้าราชการทุกวันศุกร์ก็ไม่ได้แสดงความหมายใดของวัฒนธรรมการแต่งกาย

อาจกล่าวได้ว่า โครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมของไทย กำลังจะเปลี่ยนแปลงจากสังคมชนบทเป็นสังคมเมือง จากสังคมเมืองใหญ่เป็นสังคมเมืองหลวง และจากสังคมเมืองหลวงเป็นสังคมโลก ที่มีแบบพิมพ์การใช้ชีวิตทำนองเดียวกัน สังคมร่วมสมัยในขณะนี้ จึงอยู่ในสภาวะหลังสมัยใหม่ (Postmodern Condition) ซึ่งมีความแปรปรวนในระบบคุณค่า ความเปลี่ยนแปลงของวิถีคิด ทัศนคติ ฯลฯ เน้นวิถีชีวิตซึ่งมีคำเรียกกันเล่น ๆ ว่า วิถีชีวิตแบบโพสต์ ๆ หรือ สังคมแบบโพโม

ความหมายของคำว่า หลังสมัยใหม่ (Postmodern)

คำว่าหลังสมัยใหม่ หรือโพสต์โมเดิร์น เกิดขึ้นในยุคหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ในราวค.ศ 1960-1970 โดยมีแนวคิดจากนักคิด นักปรัชญา หลายสาขาวิชา¹ เริ่มต้นในยุโรปแล้วแพร่ไปในสหรัฐอเมริกาในเวลาต่อมา จุดสำคัญที่เริ่มแนวคิดนี้ เกิดจากภาวะการสูญเสียหลังสงครามโลก ครั้งที่ 2 ซึ่งเป็นเหตุการณ์สิ้นสะเทือนมนุษยชาติยิ่งกว่าสงครามโลกครั้งที่ 1 ยุโรปและอเมริกาประสบความโหดร้ายทารุณของลัทธินาซี การสังหารหมู่ชาวยิว ตลอดจนพิษสงของระเบิดปรมาณูที่ทำลายล้างประชากรเมืองฮิโรชิมา สิ่งเหล่านี้สั่นคลอนความเชื่อถือศรัทธาของมนุษย์ ความเชื่อถือและยึดถือที่เหลืออยู่น้อยนิดอยู่แล้วไม่ว่าทางศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี ก็ยิ่งลดต่ำลง จนเป็นการปฏิเสธทุกสิ่งทุกอย่างรอบตัว ความเชื่อมั่นในหลักของเหตุผลและวิทยาศาสตร์ที่มีอยู่หมดสิ้นไป

หลังสมัยใหม่ เป็นแนวคิดที่เน้นท่าทีทางความคิด บรรยากาศ ภูมิปัญญา โดยมีหลักคิดที่ไม่เห็นสอดคล้องกับความคิด ความเชื่อในยุคโมเดิร์น ซึ่งให้ความสำคัญกับการค้นพบที่สำคัญๆ ทางวิทยาศาสตร์ ที่เชื่อว่าเป็นทางนำไปสู่ปัญญา มุ่งหวังว่าจะนำไปสู่ความก้าวหน้าของมนุษยชาติ ซึ่งใช้เหตุผลเป็นตัวนำและเชื่อว่าจะนำไปสู่ความจริงแท้ (Truth) รวมทั้งการสร้างกรอบ ระเบียบ จารีต ที่เชื่อว่าเป็นสิ่งถูกต้อง แน่นอน

หลักการของหลังสมัยใหม่ คือการปฏิเสธสิ่งที่เชื่อว่าเป็นความจริงแท้ โดยมีแนวคิดใหม่ว่า ไม่มีข้อเท็จจริงใด ใช้ได้กับทุกเหตุการณ์ ทุกเวลา ทุกโอกาส ทั้งนี้มีได้หมายความว่า ไม่ยอมรับความเป็นเหตุเป็นผล หรือความเป็นจริง แต่เชื่อว่าเหตุผลหรือความเป็นจริงนั้นไม่ใช่ข้อสรุปเดียว หลังสมัยใหม่จึงให้ความสำคัญกับสิ่งที่เกิดขึ้นในแนวระนาบ คือการมองสภาวะการณ์ที่เปลี่ยนไปของสังคม ภายใต้เงื่อนไขและบริบทที่เปลี่ยนไป ไม่เชื่อหรือไม่เชื่อมั่นในทุกสิ่ง ทุกอย่างที่เคยเป็นรากฐานของยุคสมัยใหม่

“ตะวันตกเหนือกว่าตะวันออก ผิขาวเหนือกว่าผิวดำ มีอารยธรรมเหนือกว่าความหยาบง่าย มีการบ่มเพาะทางวัฒนธรรมเหนือกว่าการไร้การศึกษา มีสติเหนือกว่าไม่มีสติ(บ้า) มีพลาณามัยเหนือกว่าป่วยไข้ ผู้ชายเหนือกว่าผู้หญิง ปกติเหนือกว่าเบี่ยงเบนหรือเป็นอาชญากร มากเหนือกว่าน้อย มั่งคั่งเหนือกว่าอดออม ผลผลิตสูงเหนือกว่าผลิตภาพต่ำ วัฒนธรรมชั้นสูงเหนือกว่าวัฒนธรรมระดับล่าง ประจักษ์พยานที่สร้างความมั่นใจเหล่านี้ได้สูญสิ้นไปหมดแล้ว” (Zygmunt Bauman, 1993, อ้างใน อีระ นุชเปี่ยม, 2541 : 66)

อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงและสิ้นสุดของสิ่งที่เคยมีอยู่ที่แสดงการเข้าสู่ภาวะหลังสมัยใหม่ ไม่ได้หมายถึงการสูญเสีย สิ้นหวังความหมายหรือความเข้าใจ จนกลายเป็นวัฒนธรรมไร้รูปแบบหรือไร้แก่นสาร แต่ในท่ามกลางภาวะหลังการสิ้นสุด กลับมีลักษณะของบรรยากาศทางอารมณ์และปัญญา คือ การครุ่นคิดใคร่ครวญหรือทบทวน เพื่อให้ก้าวไปสู่อนาคตด้วยภาวะไม่สับสน เป็นการสร้างจินตภาพแห่งอนาคต และเกิด

¹ นักคิดแนวโพสต์โมเดิร์น : Jacques Derrida, Jean. Francois Lyotard(ปรัชญา), Michel Foucault, Hayden White(ประวัติศาสตร์), Jacques Lacan, Gilles Deleuze, R.D Laing, Narman O Brown (จิตวิทยาวิเคราะห์), Herbert Marcuse, Jean Baudrillard, Jurgen Habermas(รัฐศาสตร์) Roland Barthes, Julia Kristeva, Wolfgang Tser, กลุ่มนักวิชาการมหาวิทยาลัย Yale,(ทฤษฎีวรรณคดี) Robert Rauschenberg, Jean Tinguely, Joseph Beuys(ศิลปะ) Rebert Venturi, Charles Jencks, Brent Bolin (สถาปัตยกรรม) ฯลฯ (Hassan, 1993)

การวิพากษ์เพื่อให้เห็นปัญหาและลู่ทางอนาคต เพราะฉะนั้นหลังสมัยใหม่ จึงไม่ใช่การไม่ยอมรับสิ่งใด ๆ หรือ ไม่เชื่อสิ่งใด ๆ และไม่ใช่ความสิ้นหวัง เพียงแต่เหตุผลหรือความเป็นจริงนั้น ไม่ใช่ข้อสรุปเดียว

แนวคิดหลังสมัยใหม่ เช่นที่กล่าวมาข้างต้นนี้ ได้แพร่หลายไปในสาขาวิชาต่างๆ ด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ด้านศิลปะ แต่ละสาขาวิชาก็มีรายละเอียดแยกย่อยแตกต่างกันออกไป ซึ่งแสดงให้เห็นลักษณะของการครุ่นคิด การวิพากษ์ การทบทวนอดีต คำสำคัญของแนวคิดนี้มีอยู่หลายคำ เช่น วาทกรรม(Discourse) สัมพันธบทหรือสหบท(Intertextuality) หลังโครงสร้างนิยม(Post Structuralism) การรื้อสร้าง(Deconstruction) เป็นต้น

แนวคิดหลังสมัยใหม่ในสาขาวิชาด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

ประเด็นหนึ่งที่นักมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์สนใจ คือการปฏิเสธความแน่นอนตายตัวของภาษา ปฏิเสธความสอดคล้องของภาษากับความเป็นจริง ภาษาเป็นเพียงเครื่องมือของวาทกรรม

ในด้านประวัติศาสตร์ หลังสมัยใหม่ปฏิเสธความแน่นอนตายตัวของอดีต โดยถือว่าไม่มีความเป็นจริงของอดีต นอกไปจากสิ่งที่นักประวัติศาสตร์เลือกกำหนดขึ้นมา ซึ่งจะต่างจากความคิดของนักประวัติศาสตร์ในแนวจารีต ซึ่งยึดถือความเที่ยงตรง ความเป็นจริงของอดีต พยายามเข้าใจจิตใจ ความคิด และประสบการณ์ตรงของบุคคลในอดีต แต่แนวคิดแบบหลังสมัยใหม่ถือว่า งานประวัติศาสตร์อาจผิดพลาดเพราะหลักฐานอาจไม่สมบูรณ์ หรือผิดพลาดจากการเลือกสรรข้อมูล หรือผิดพลาดจากอัตวิสัยของนักประวัติศาสตร์ บทพิสูจน์ของประวัติศาสตร์ ทำให้เห็นว่าเรื่องราวในอดีตเป็นเพียง เรื่องเล่าใหญ่ (Metanarrative) ที่ทำหน้าที่ควบคุมเรื่องเล่าปลีกย่อยอีกต่อหนึ่ง แต่เรื่องเล่าใหญ่ ก็อาจเป็นเรื่องเล่าที่ผิดพลาดจากเหตุดังกล่าวมา ทำให้ไม่น่าเชื่อถือ

แนวคิดในยุคสมัยใหม่ก่อนหน้านั้น เชื่อว่า ปรากฏการณ์ต่างๆ ประกอบด้วยหน่วยย่อยจำนวนหนึ่ง ซึ่งแต่ละหน่วยจะมีแก่นหรือสาระในตัวเอง และมารวมกันเป็นปรากฏการณ์หนึ่ง เช่น สังคมประกอบด้วยกลุ่มคนซึ่งแต่ละกลุ่มมีอัตลักษณ์ของตนเองรวมกันเป็นสังคม ภาษาประกอบด้วยถ้อยคำที่มีความหมายในตัวเองมารวมกัน แต่นักคิดแนวโครงสร้างนิยม (Structuralism) คัดค้านความคิดนี้โดยถือว่าแก่นหรือรากของสิ่งต่างๆ เป็นเพียงมายา ในปรากฏการณ์หนึ่ง สิ่งที่กำหนดบทบาทหน้าที่ของหน่วยย่อย คือความสัมพันธ์ระหว่างหน่วย ไม่ใช่ลักษณะที่เป็นแก่นของหน่วยนั้น ปรากฏการณ์ของภาษาคือความสัมพันธ์ระหว่างถ้อยคำที่มารวมกัน ต่อมากระแสโครงสร้างนิยมก็พัฒนาเป็นแนว หลังโครงสร้างนิยม (Post Structuralism) ที่วิเคราะห์ว่า ในเรื่องเล่าเรื่องหนึ่งๆ นั้น มีการใช้รหัสเพื่อสื่อความหมายหลายๆ ประการพร้อมๆ กัน และรหัสเหล่านี้เกี่ยวพันเหลื่อมล้ำกัน

ในด้านการเมือง แนวคิดหลังสมัยใหม่มองการเมืองเป็นเรื่องของความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ซึ่งไม่ใช่เพียงอำนาจปกครองหรืออำนาจรัฐ แต่ให้ความสัมพันธ์กับอำนาจที่แผ่กระจายอยู่ในชีวิตประจำวัน เช่นความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเพื่อนร่วมงาน ระหว่างครูกับนักเรียน นักคิดหลังสมัยใหม่มองอำนาจในแนวนอนที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน ซึ่งไหลเวียนอยู่ทุกระดับของสังคม แ่ไปไม่มีหัวมีหาง ไหลย้อนไปย้อนมาทุกทิศทางเป็นอำนาจแบบเส้นเลือดฝอย ไม่ใช่เส้นเลือดใหญ่ซึ่งหมายถึงอำนาจรัฐอย่างที่ยุคสมัยใหม่วิเคราะห์ ทั้งนี้เพื่อให้หันมามองระบุงอำนาจที่อยู่รอบตัวเราในชีวิตประจำวัน ไม่มีแม้แต่ต่อต้านอำนาจรัฐในแบบนามธรรม ระบบคิดที่เป็นตรรกะชัดเจนอาจจะบดบังเงื่อนไขบางอย่างโดยไม่รู้ตัว ซึ่งเป็นเงื่อนไขที่แย้งกับที่ตรรกะเสนอไว้ ดังนั้นจึงต้องรื้อโครงสร้างนั้นออก แล้ววิเคราะห์ใหม่ ด้วยวิธีที่เรียกว่า การรื้อสร้าง (Deconstruction) เพื่อให้เห็นความหมายที่ถูกบดบังไว้

ในด้านกฎหมาย หลังสมัยใหม่ปฏิเสธความแน่นอนตายตัวของรัฐธรรมนูญ ปฏิเสธความเที่ยงธรรมของกฎหมาย ถือว่ากฎหมายเป็นเพียงเครื่องมือของอำนาจ การใช้กฎหมายจึงต้องระมัดระวัง ต้องคำนึงถึงบริบทและปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ประเด็นหลักของหลังสมัยใหม่ คือ ถือว่าความรู้เป็นวาทกรรมอย่างหนึ่ง วาทกรรมคือสิ่งที่กล่าวกันในยุคหนึ่งๆ โดยสัมพันธ์โยงใยกับเงื่อนไขทางสังคมและกรอบความรู้ที่มากกว่ากับว่าสิ่งใดที่กล่าวเป็นที่ยอมรับหรือไม่ยอมรับ เช่น การใช้วาทกรรมเรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในยุคสมัยนี้ มาอธิบายต่อต้านการสร้างเขื่อน ซึ่งเน้นกรอบความรู้หรือเงื่อนไขที่สามารถรองรับความคิดนี้เพราะสังคมเอื้ออำนวย (ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิช และ นพพร ประชากุล, 2544)

แนวคิดหลังสมัยใหม่ในสาขาวิชาด้านศิลปะและวรรณกรรม

ศิลปะหลายแขนงได้รับอิทธิพลของแนวคิดหลังสมัยใหม่ เช่น ในด้านงานสถาปัตยกรรมศิลปะในยุคสมัยใหม่ เน้นความโล่ง เรียบ รูปทรงเป็นกล่อง เป็นแท่ง เน้นพื้นที่ประโยชน์ใช้สอย เน้นศิลปะแบบมวลชน ไม่เน้นการตกแต่ง ลวดลายเหมือนยุคก่อนสมัยใหม่ แต่ศิลปะในยุคหลังสมัยใหม่มีแนวคิดต่างไป เช่น อาจจะหันไปนำเอาแนวสถาปัตยกรรมในยุคก่อนๆ ที่เน้นการสลักลวดลาย การประดับตกแต่งเป็นลายวิจิตร รวมผสมผสานรูปแบบศิลปะท้องถิ่น เพื่อเป็นการสื่อนัยยะวิพากษ์ศิลปะยุคสมัยใหม่ที่ตัดขาดจากศิลปะยุคอื่นๆ และกล่าวว่า ศิลปะแบบโล่ง เรียบ เป็นศิลปะแบบสมัยใหม่ที่สูงส่ง สมบูรณ์แบบ ดังนั้น สถาปัตยกรรมในยุคหลังสมัยใหม่จึงกลับไปเน้นทั้งด้านรูปแบบ และการใช้ประโยชน์ ตัวอย่างเช่น ศูนย์การค้าอิมรินทร์พลาซ่า ซึ่งใช้ศิลปะยุคกรีกโรมันผสมผสานกับรูปทรงอาคารที่เป็นกล่อง แบบสมัยใหม่ ในแนวคิดหนึ่ง สถาปัตยกรรมแบบหลังสมัยใหม่เน้นแนวคิดการรื้อสร้าง หรือเรียกว่า ศิลปะแบบตีคอน ที่ใช้รูปทรงแตกต่างไปจากเดิม เพื่อสื่อนัยยะว่า รูปทรงแบบสมัยใหม่ไม่ใช่รูปทรงที่สมบูรณ์แบบทันสมัยกว่ายุคใด แต่ทั้งนี้หลักการของแนวคิดหลังสมัยใหม่เน้นการผสมผสาน ไม่ปฏิเสธศิลปะพื้นบ้านและศิลปะคลาสสิก แต่ไม่ได้ตัดสินว่าแบบใดดีกว่า และไม่ได้หมายความว่าสร้างรูปแบบอะไรก็ได้ เช่นที่กล่าวว่า อาคารเสากรีก หลังคาจาลแล

ในด้านศิลปะการสร้างภาพยนตร์ ผลงานในยุคสมัยใหม่ มักจะเน้นศิลปะปัญญาชน หรือศิลปะชั้นสูง (High Art) ซึ่งมีการปฏิบัติทั้งในด้านรูปแบบและเนื้อหา จนกลายเป็นคลื่นลูกใหม่ในด้านภาพยนตร์ และมักจะได้รับการนิยามผูกติดกับคำว่า ใหม่ เช่น กลุ่มคลื่นลูกใหม่ฝรั่งเศส (French New Wave) กลุ่มรุ่นใหม่ฮอลลีวูด (New Hollywood) ลักษณะคือปฏิเสธเรื่องเล่าแบบเดิมที่มีโครงสร้างชัดเจน การเล่าเรื่องถ่ายภาพตัดต่อเรียงลำดับ ส่วนเนื้อเรื่องก็มักจะเน้นชีวิตคนหนุ่มสาวที่ไม่เดินตามกรอบสังคม เช่น เรื่อง Bonnie and Clyde, The Graduate เมื่อมาถึงสมัยหลังสมัยใหม่ ภาพยนตร์ในยุคนี้จะเน้นการผสมผสานระหว่างศิลปะยุโรปที่สูงส่งเข้าไยยากกับศิลปะเพื่อการค้าอย่างภาพยนตร์คลาสสิกของฮอลลีวูด หรือการผสมผสานศิลปะตะวันออกและตะวันตก เช่น ภาพยนตร์เรื่อง Star War Episode 1 ซึ่งเครื่องแต่งกายของเจ้าหญิงดัดแปลงมาจากชุดของพระนางซูสีไทเฮา และเครื่องแต่งกายของเจ้าหญิงญี่ปุ่น (อัญชลี ชัยวรพร, 2543)

การอ้างอิง (Reference) การคัดลอก (Quotation) สไตล์และเทคนิคของภาพยนตร์เก่าเป็นเรื่องธรรมดาสำหรับยุคหลังสมัยใหม่ ด้วยเหตุผลที่ว่าทุกอย่างในโลกไม่มีอะไรเป็นนวัตกรรมใหม่อย่างแท้จริง (แบบที่ยุคสมัยใหม่กล่าวอ้าง) ทุกอย่างเคยได้รับการคิดค้นมาแล้วทั้งสิ้น อย่างตึกก็เพียงรื้อฟื้น หรือดัดแปลงจากที่เคยสร้างมาแล้ว งานของศตวรรษที่ 20 เช่น คอมพิวเตอร์หรือโทรคมนาคม ก็เป็นเพียงพัฒนาการของเทคโนโลยีที่ได้รับการคิดค้นมาก่อนหน้านี้ เช่น โทรศัพท์หรือสัญญาณการสื่อสาร ดังนั้น ภาพยนตร์ในยุคหลังสมัยใหม่จึงมี

การใช้อิทธิพลของเก่า อาจจะตัดแปลงหรือจำลองมาใช้โดยตรง เช่น ในเรื่อง Battleship Potemkin เป็นต้น (อัญชลี ชัยวรพร, 2543)

ในการแต่งวรรณกรรม แนวคิดหลังสมัยใหม่ ปฏิเสธรากฐานความคิด ความเชื่อและประสบการณ์หรือแนวคิดแบบสัจนิยมที่นิยมกันในยุคสมัยใหม่ ซึ่งวรรณกรรมในยุคนั้นเป็นวรรณกรรมที่แหวกออกไปจากรากฐานดั้งเดิมของวัฒนธรรมและศิลปะตะวันตกในยุคคลาสสิก ที่มักยึดติดกับสถาบันสำคัญต่างๆ เช่น ศาสนา ประเพณี จริยธรรม เน้นขนบนิยมการแต่งวรรณกรรม ให้ความสำคัญกับศิลปะการใช้ภาษา รูปแบบการแต่งที่เคร่งครัด ครั้นหลังสงครามโลก ครั้งที่ 1 ผลพวงของสงครามก่อให้เกิดวิกฤตศรัทธาของมนุษยชาติ นักเขียนยุคสมัยใหม่เลิกยึดมั่นกับภาษาและท่วงทำนองการเขียน เลิกยกย่องวรรณคดีคลาสสิกดั้งเดิม และปฏิวัติรูปแบบการแต่งวรรณกรรม เช่น เลิกความต่อเนื่องของลำดับการเล่าเรื่อง สร้างวิธีการแต่งโดยใช้สัญลักษณ์ ในด้านภาษามีการปฏิวัติ การเรียบเรียงภาษาใหม่ เช่น การใช้กระแสสำนึก คำพูดในใจตัวละคร ซึ่งทำให้ภาษาไม่จำเป็นต้องเป็นระบบระเบียบ แต่ยังคงมีกรอบสร้างที่ยึดการสัมพันธ์กับความเป็นจริง ต่อมาหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 พิษสงครามสั่นคลอนความเชื่อถือ ศรัทธาในความจริงแท้ (Truth) หดไป มนุษย์ไม่มีสิ่งยึดเหนี่ยวที่มั่นใจ แนวคิดใหม่ในยุคหลังสมัยใหม่จึงเป็นแนวคิดที่ไม่เชื่อถือ ในความจริงแท้ ไม่เชื่อในความยิ่งใหญ่ของสัจนิยมเช่นในยุคสมัยใหม่

วรรณกรรมในยุคหลังสมัยใหม่ ไม่ยึดถือรากฐานทางภาษาและมาตรฐานวรรณคดีใดๆ ที่เคยยึดถือกันมา เห็นว่าวรรณกรรมเป็นเพียงเครื่องมือหนึ่งของผู้เล่าเรื่อง ไม่มีวรรณกรรมชิ้นใดดีกว่า สำคัญกว่า หรือสูงกว่าอีกชิ้นหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นวนรณกรรมของชนชาติใด ไม่จำเป็นจะต้องเป็นวรรณคดีของยุโรปและอเมริกาเท่านั้นที่ยึดถือได้ว่าเป็นวรรณกรรมคลาสสิก หรืองานระดับโลก ให้ความสำคัญกับวรรณกรรมของชนกลุ่มน้อยและวรรณกรรมท้องถิ่น นักคิดแนวนี้ให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ในแนวระนาบมากกว่าในแนวตั้ง ให้ความสำคัญของวรรณกรรมอยู่ที่การตีความ ไม่มีการผูกมัด ไม่ยึดถือหลักเกณฑ์ใดเป็นสรณะ ทั้งนี้กินความครอบคลุมทั้งการใช้ภาษา การสร้างเรื่อง เทคนิคการแต่ง แหวกจากกฎเกณฑ์ กรอบกำหนดแบบเดิม ตัวละครในเรื่องอาจจะเยหน้าออกจากกระดาษพูดกับผู้แต่งที่กำลังพิมพ์ติดอยู่ก็ได้ ดังเช่น เรื่องสั้นของ ฮูลิโอ คอร์ตัสซาร์ (Julio Cortazar) นักเขียนชาวอาร์เจนตินา เรื่อง ความต่อเนื่องของสวนสาธารณะ (Continuity of Parks) ซึ่งเป็นเรื่องชายคนหนึ่งนั่งอ่านนวนิยาย ที่เนื้อเรื่องเกี่ยวกับการลักลอบรักกันของตัวละครชายกับหญิงซึ่งมีสามีอยู่แล้ว ทั้งสองคนวางแผนการฆ่าชายผู้เป็นสามี และเนื้อเรื่องจบลงที่ชายผู้เป็นสามีคือชายที่กำลังนั่งอ่านนวนิยายเรื่องนั้นนั่นเอง การแต่งเรื่องเช่นนี้เป็นการทำลายขบวนการเล่าเรื่องแบบเดิม หรือการแต่งโดยให้ผู้เล่าเรื่องสอดแทรกเข้ามาในเรื่องเล่า แสดงความคิดเห็นหรือไม่พอใจเรื่องที่ตนเองเล่า และอาจเล่าไม่จบ เพราะผู้เล่าเรื่องเกิดเนื้อเรื่องที่จะเล่า เรื่องเล่าที่มีเนื้อหาวาดร้ายตัวมันเองเช่นนี้ เรียกว่า เมตาฟิชั่น (Metafiction) เพื่อย้ำเตือนว่าเป็นเพียงเรื่องแต่งขึ้น หรือการใช้วิธีดึงเอาตัวบทจากงานชิ้นต่างๆ มาอ้างอิงคละเคล้าเข้าไปแบบสัมพันธ์รอบท (Intertextuality) เพื่อจะแสดงว่าวรรณกรรมสัมพันธ์กันเองมากกว่าจะสัมพันธ์กับโลกของความเป็นจริง (อิรวดี ไตลังคะ, 2545)

สำหรับวรรณกรรมไทย แนวคิดหลังสมัยใหม่เข้ามามีอิทธิพลต่อนักเขียนรุ่นใหม่ไม่น้อย โดยเฉพาะวิธีการที่ปฏิเสธความแน่นอนของตัวบท (Text) และเชื่อว่าผู้เขียนมีความสำคัญน้อยกว่าผู้ตีความ วรรณกรรมไทยจึงมีวิธีการแต่งที่ เล่น กับเทคนิควิธีหลายรูปแบบ เรื่องสั้นของนักเขียนรุ่นใหม่เริ่มมีแนวการเขียนที่เรียกว่า

¹ อ่านความหมายของ เมตาฟิชั่น ได้ใน รุ่งฤทัย สังข์พันธุ์ เมตาฟิชั่นในงานเรื่องสั้นสมัยใหม่ของไทย (วารสารราชบัณฑิตยสถาน ปีที่ 27 ฉบับที่ 3 ก.ค.-ก.ย. 2545)

แนวทดลอง เช่นเรื่องสั้นของ วินทร์ เลียววาริณ ที่ให้ความสำคัญกับการออกแบบรูปทรงของการเขียนเรื่องสั้น เนื้อหาเป็นส่วนประกอบของรูปทรง หากไม่เข้าใจรูปทรงก็อาจเข้าใจเนื้อหาได้ไม่ทะลุปรุโปร่ง เรื่องสั้นของ ปราปตา หยุ่น ซึ่งใช้วิธีเขียนและระบบคิดต่างไปจากนักเขียนรุ่นก่อน เช่นการเสนอเรื่องสั้นที่เรียกว่า Mini Narratives คือแต่งเรื่องที่ไม่สลักสำคัญหรือไม่มีความหมายอะไร เช่นเรื่อง คนนอนคม หรือการเล่าเรื่องแบบ Metafiction เช่นเรื่องเหตุการณ์กรรมซ้ำเล่า ซึ่งเดินเรื่องโดยเป็นเรื่องของตัวละครซึ่งกำลังเลือกซื้อหนังสือในร้านหนังสือ แห่งหนึ่งรวมทั้งเป็นตัวละครที่อยู่ในเรื่องสั้นที่ตัวละครตัวนั้นเองกำลังเลือกซื้อ ทำให้เรื่องสั้นเรื่องนี้มีลักษณะเป็น เมตาฟิクション คือเรื่องเล่าที่เล่าถึงตัวมันเอง (รินฤทัย สัจจพันธุ์, 2545) เรื่องสั้นเหล่านี้ไม่ได้เดินตามขนบเดิมของการ แต่งเรื่องสั้น เป็นเสมือนเรื่องสั้นปลายเปิดที่ไม่ได้ชี้ให้เห็นต้องคิดได้แง่เดียว แสดงวิธีคิดที่แตกต่างจากการคิดโดย การนำไปสู่ความจริงแท้แบบเดิม

อย่างไรก็ตาม ต้องยอมรับว่ารากความคิดหลังสมัยใหม่ ไม่ได้มีอิทธิพลต่อนักเขียนไทย เต็มรูป เพราะ ความรู้สึกต่อความสิ้นศรัทธาในยุคสมัยใหม่ ไม่ได้มีในความรู้สึกของคนไทย แต่วิธีคิดที่เปลี่ยนไปที่เข้ามา กับ กระแสการไหลเทของวัฒนธรรมแบบโลกาภิวัตน์ น่าจะเป็นอิทธิพลสำคัญที่มีต่อวิธีคิดของนักเขียน

ในฐานะคนร่วมสมัย หลังสมัยใหม่ คงทำได้อย่างน้อยก็ถือว่าทำทันความคิดของเพื่อนร่วมสังคมโลก

อ้างอิง

ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิชช์และนพพร ประชากุล.(2544).มองหลากมุม “โพสต์โมเดิร์น” สารคดี. 17(193), 140-150.
ธีระ นุชเปี่ยม. (2541). การเมืองโลกหลังสมัยใหม่. กรุงเทพฯ: ศิลปสยามบรรจุกุณธ์และการพิมพ์.
รินฤทัย สัจจพันธุ์. “เมตาฟิクションในงานเรื่องสั้นสมัยใหม่ของไทย”, วารสารบัณฑิตยสถาน. 27(3) ก.ค.-ก.ย. 2545, 842-847

อัญชลี ชัยวรพร. (2543). ไม่มีอะไรใหม่ในวัฒนธรรมโพสต์โมเดิร์น. สารคดี. 16(183), 153-166.
อิรวดี ไตลังคะ. (2545). “เมื่อชนบเรื่องสั้นถูกทำลาย”, มติชนสุดสัปดาห์.

<http://www.matichon.co.th/magazine/weekly/wkstory.asp?selectdate=2002/22/7/2545>.

Bertens,hans.(1995). **The Idea of the Postmodern :A history**. London : Routledge.

Hassan, That.(1993) Toward a Concept of Postmodernism. In Thomas Docherty(Eds).

Postmodernism : A Reader. (pp 146-156) New york : Harvester Wheatsheaf.